

3.5. Výkon rodičovské odpovědnosti

Rodiče vykonávají rodičovskou odpovědnost vůči svému dítěti, která ovšem nelze vnímat jakou pouhý objekt rodičovské odpovědnosti, tedy pasivního recipienta, jenž rodičovskou odpovědnost pouze přijímá. Dítě je třeba vnímat jako aktivní subjekt, který se rozhodným způsobem podílí na výkonu rodičovské odpovědnosti (má participační práva).¹⁹⁷ Nestačí tedy, že rodiče se vzájemně shodují (§ 876 odst. 1 OZ) na tom, jak budou rodičovskou odpovědnost vykonávat, mají rovněž povinnost dítěti poskytnout dostatečné (relevantní) informace, na podkladě kterých by si mohlo vytvořit vlastní názor o záležitostech, jež se jej dotýkají. Tento názor, stejně jako přání, eventuálně dokonce vlastní řešení situace, má dítě právo rodičům projevit. Rodiče jsou následně povinni věnovat tomu názoru náležitou pozornost tak, aby výkon rozhodnutí byl v souladu se zájmy dítěte (§ 875 odst. 2 OZ), případně dítěti vysvětlit, z jakého důvodu se rozhodli jeho názor (přání) nenásledovat, eventuálně, jaké následky jeho názor a rozhodnutí na něm založené může mít. Samozřejmě uvedené pravidlo neplatí bezmezně. Vždy je třeba vzít na zřetel konkrétní okolnosti, především věk a dosažený stupeň psychického rozvoje dítěte atd.

Jak už bylo řečeno výše, rodiče v záležitostech týkajících se (výkonu) rodičovské odpovědnosti jednájí ve vzájemné shodě. Tím se ovšem nerozumí, že rodiče musí vždy jednat společně nebo jen s předem daným výslovným souhlasem druhého z nich. Souhlas může být i konkludentní.

Nemohou-li se rodiče o (výkonu) rodičovské odpovědnosti dohodnout a jde-li o **významnou záležitost** (s ohledem na zájem dítěte), rozhodne na návrh kteréhokoliv z rodičů soud (§ 877 OZ). Obdobně soud postupuje i v případě, že jeden z rodičů druhého z rozhodování o významné záležitosti vyloučí, to znamená, rozhoduje bez jeho souhlasu, vědomí, stanoviska či proti němu.

Z dikce zákona není zřejmé, zda se toto pravidlo použije ve všech případech, tj. i v případě, že rodič jedná sám v neodkladné záležitosti (§ 876 odst. 3 OZ). S ohledem na to, že právní úprava stanoví zvláštní pravidlo pro jednání rodiče v neodkladných záležitostech, lze se však domnívat, že se uvedené pravidlo na jednání v neodkladných záležitostech spíše nepoužije.¹⁹⁸ Výčet všech situací, kdy půjde o významnou záležitost, zákon nestanoví a stanovit ani nemůže, neboť ve většině případů významnost konkrétní záležitosti vyplývá z konkrétních okol-

¹⁹⁷ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ASPI (databáze). SCHÖN, Monika. Rodičovská odpovědnost. Brno, 2015. Disertační práce. Masarykova univerzita. Právnická fakulta, s. 67.

¹⁹⁸ ZUKLÍNOVÁ, Michaela. In ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan, FIALA, Josef, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek II (§ 655–975, rodinné právo)*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014. 752 s. ASPI (databáze) – § 877.

ností daného případu. I přesto lze identifikovat takové, které lze objektivně považovat za významné, a proto je zákon demonstrativně uvádí v § 877 odst. 2 OZ. Patří mezi ně například nikoliv běžné lékařské a další (kosmetické) zákroky (tj. i tetování, piercing), určení bydliště, volba vzdělání, pracovního uplatnění atd. *A contrario* tedy platí, že v běžných záležitostech může každý rodič práva a povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti vykonávat samostatně.

Odlisný postup zákon stanoví v tak zvaných **neodkladných záležitostech**. Jestliže rodiči hrozí při rozhodování o záležitosti (není specifikováno, zda se musí jednat o významnou záležitost či o běžnou, lze však soudit, že by se mělo jednat o záležitost významnou) prodlení, může rodič skutečně jen výjimečně rozhodnout či dát přivolení sám bez druhého rodiče, jehož souhlas se presumuje. Je ale současně povinen o takovém rozhodnutí či přivolení nejednajícího rodiče neprodleně informovat a sdělit mu stav věci. Právní úprava tak na tomto místě konstruuje nevyvratitelnou domněnku souhlasu druhého manžela, který se vůči jednajícímu manželu nemůže nijak bránit.

Vedle toho zákon konstruuje vyvratitelnou domněnku třetí osoby v případě, že vůči ní rodič jedná sám bez souhlasu druhého manžela. Pokud totiž v záležitosti jedná vůči třetí osobě jen jeden z rodičů, má se za to, že třetí osoba, vůči níž tento rodič jedná, je v dobré víře o tom, že rodič jedná se souhlasem druhého rodiče. Vzhledem k tomu, že se jedná o vyvratitelnou domněnku, není vyloučeno, že bude prokázáno, že třetí osoba o absenci souhlasu druhého rodiče věděla. V takovém případě jednání rodiče druhého nejednajícího rodiče nezavazuje. Jednání, eventuálně jeho následky, již pravděpodobně nebude možné odvrátit. Druhý rodič se ovšem může domáhat náhrady případné újmy.¹⁹⁹

Rodiče, kteří za své dítě jednají, tak činí z pozice jeho zástupce, neboli jednájí jeho jménem, ale práva a povinnosti z takového jednání nabývá přímo dítě, za něž je jednáno. Rodiče však dítě zastupují nejen v případě aktivního jednání (za dítě je jednáno), ale v případě, že určité jednání směřuje vůči dítěti.

Vzhledem k tomu, že zastupovat dítě při jednání mají zásadně oba rodiče, dalo by se usuzovat, že i jednání od třetích osob by měli rodiče přijímat společně. Občanský zákoník ovšem stanoví, že při právním jednání vůči dítěti nezpůsobilému samostatně právně jednat postačí jednání i jen vůči jednomu z rodičů, přičemž nerozlišuje, zda toto pravidlo platí jak pro běžnou, tak i významnou záležitost či jen pro některou z nich (viz § 879 OZ). Jde přitom o úpravu novou, dříve explicitně neřešenou.²⁰⁰ Pochopitelně se neuplatní v případě, kdy má dítě toliko jednoho rodiče, který je způsobilý dítě zastupovat, stejně jako v případě,

¹⁹⁹ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ASPI (databáze).

²⁰⁰ Tamtéž.

že mu byl ustanoven poručník, neboť dítě nemá rodiče, který by byli způsobilí je zastupovat.

V některých případech je podstatné, zda je dítě, které není způsobilé v určité záležitosti samostatně právně jednat, je či naopak není v dobré víře. Při posuzování dobré víry dítěte je nutné posoudit dobrou víru obou jeho rodičů, nejde-li samozřejmě o situaci, kdy dítě má jen jednoho zástupce (rodiče).

Obdobně se postupuje i v případě posouzení vědomosti rodičů za situace, kdy je právně významné, zda dítě, které není způsobilé ve věci samostatně právně jednat, o věci, popřípadě skutečnosti vědělo nebo nevědělo. I zde platí, stejně jako u dobré víry, že posuzování se vztahuje zásadně na oba rodiče, má-li je a nejde-li o situaci, kdy je dítě v péči toliko jednoho z rodičů, pak se posoudí jen jeho vědomost (dobrá víra).

3.5.1. Výkon rodičovské odpovědnosti jen jedním rodičem

Ne vždy má dítě oba rodiče, kteří jsou schopni nést anebo vykonávat rodičovskou odpovědnost. Z uvedeného důvodu je třeba upravit i takové situace, kdy jen jeden z rodičů je nositelem a současně vykonavatelem rodičovské odpovědnosti z důvodu, že druhý rodič nežije (zemřel, byl prohlášen za mrtvého či „pouze“ za nezvěstného), není znám (nejčastěji půjde o situace, kdy otcovství k dítěti nebylo určeno atd.), není nositelem rodičovské odpovědnosti, protože byl rodičovské odpovědnosti zbaven, byla mu pozastavena nebo omezena rodičovská odpovědnost či omezen její výkon.

Ve shora uvedených případech postačuje, že alespoň jeden z rodičů je bez dalších omezení nositelem anebo vykonavatelem rodičovské odpovědnosti, není proto třeba dítěti ustanovovat opatrovníka či poručníka.

Odlišná situace nastává, pokud žádný z rodičů není schopen nést anebo vykonávat rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu (například i tehdy, pokud jeden z rodičů má pozastaven výkon rodičovské odpovědnosti a druhý rodič bude rodičovské odpovědnosti zbaven). V takových případech je na místě dítěti ustanovit **poručníka**, který má vůči dítěti zásadně (není vyloučeno, aby práva a povinnosti byly vymezeny jinak) všechny povinnosti a práva jako rodič, ale nemá k dítěti vyživovací povinnost (§ 928 a násl. OZ).

Na druhou stranu **opatrovníka** (§ 943 a násl. OZ) soud ustanovuje kromě jiného, jestliže sice dítě má (toliko jednoho) zákonného zástupce, ten ovšem nemůže rodičovskou odpovědnost vykonávat. Nejde tudíž o situaci, kdy se rodičovská odpovědnost koncentruje v ruce jednoho z rodičů. Opatrovník vykonává práva a povinnosti jen v rozsahu, v jakém je rodič, který by jinak měl práva a povinnosti vykonávat, na výkonu své rodičovské odpovědnosti omezen

soudem.²⁰¹ V případě, že je rodič omezen na své rodičovské odpovědnosti soudním rozhodnutím a není tu druhý z rodičů, soud v rozsahu omezení rodičovské odpovědnosti rodiče jmenuje dítěti opatrovníka. Může však jít i o situace, kdy je rodič fakticky omezen (jinak zkrácen) na základě jiného rozhodnutí soudu, než rozhodnutí o rodičovské odpovědnosti, např. může jít o opatrovníka pro správu jmění jmenovaného v souvislosti s prohlášením konkurzu na majetek rodiče (§ 901 OZ), kolizního opatrovníka v případě hrozícího střetu zájmů (§ 893 odst. 3 OZ) atd.

3.5.2. Výkon rodičovské odpovědnosti po rozvodu manželství

Rodiče mají ex lege k dítěti zásadně stejná práva a povinnosti. Pokud rodiče (manželé) žijí společně, obvykle jim společný výkon těchto práv a povinností nečiní obtíže. Ke kolizi zpravidla dochází, je-li manželství rodičů rozvedeno. Pak musí soud předtím, než manželství rozvede rozhodnout o tom, kdo z rodičů bude o dítě s ohledem na jeho zájem v době po rozvodu pečovat (§ 755 odst. 3, § 906 OZ). Ve vztahu k rodičovské odpovědnosti tak soud musí v případě rozvodu rodičů rozhodovat o péči o dítě. Pokud jde o rozsah rodičovské odpovědnosti, ten se rozvodem manželství nijak nemění.

Pokud jde o rozhodnutí o péči o dítě pro dobu po rozvodu manželství, může soud svěřit dítě do péče jednoho z rodičů, střídavé péče a společné péče, výjimečně pak do péče třetí osoby (§ 907 odst. 1 OZ). Problematika svěřování dětí do péče po rozvodu (rozchodu) rodičů byla v posledních letech hojně diskutována na poli laické i odborné veřejnosti a bohatě k této problematice judikoval Ústavní soud.

S ohledem na judikaturu Ústavního soudu lze konstatovat, že tento by byl rád, aby bylo dítě do budoucna do střídavé péče svěřováno častěji.²⁰² Rozhodující je však při rozhodování soudu o svěřování dítěte do péče zájem dítěte, nikoli preference jedné z forem péče. Preferuje se pak dohoda rodičů, která je souladná se zájmem dítěte. Občanský zákoník vychází z předpokladu, že možnost, na níž se rodiče shodli, je trvalejší než autoritativní rozhodnutí soudu. To může na úkor stanoviska rodičů soud prosadit jen tehdy, pokud by to vyžadoval zájem dítěte.

Dokud není pravomocným rozhodnutím dítě svěřeno do péče jen jednoho z rodičů (§ 907 OZ), mají rodiče ke svému společnému dítěti stejná práva a po-

²⁰¹ Obdobně též WESTPHALOVÁ, Lenka, HRUŠÁKOVÁ, Milana In HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESTPHALOVÁ, Lenka a kol. *Občanský zákoník: komentář, II. Rodinné právo* (§ 655–975). 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1013–1208.

²⁰² SCHÖN, Monika. *Rodičovská odpovědnost*. Brno, 2015. Disertační práce. Masarykova univerzita. Právnická fakulta, s. 89; náleží Ústavního soudu ze dne 26. května 2014, sp. zn. I. ÚS 2482/2013, náleží Ústavního soudu ze dne 30. května 2014, sp. zn. I. ÚS 1506/13.

vinnosti jako za trvání manželství. Rozhodnutím o svěření do péče jednomu z rodičů nebo do jakékoli jiné formy péče se však na rozsahu povinností a práv k dítěti a ani na rozsahu rodičovské odpovědnosti nic nemění. Svěřením do péče jednoho z rodičů (popř. střídavé péče nebo péče třetí osoby) dochází pouze k faktickému omezení rodičovské odpovědnosti co do osobní péče na dobu, kdy dítě nemá u sebe (dochází k faktické omezení výkonu rodičovské odpovědnosti). Rodič, kterému dítě nebylo svěřeno do péče, tak zůstává nositelem rodičovské odpovědnosti, vzhledem však k tomu, že není primárním pečovatelem dítěte, fakticky nemůže vůči dítěti vykonávat každodenní péči, z povahy věci je vyloučen ze zastupování dítěte v běžných záležitostech v době, kdy je nemá u sebe (ve významných záležitostech i nadále platí, že jsou rodiči povinni se na nich dohodnout, v opačném případě má právo kterýkoliv z nich se obrátit na soud) atd., neboť s ním není v tak častém osobním kontaktu. Právo na osobní styk však druhému rodiči zůstává zásadně zachováno (§ 887 OZ), v rámci něho pak rodiči nic nebrání, aby o dítě pečovali a v běžných záležitostech jej zastupovali. Kromě toho má rovněž povinnost plnit vůči dítěti vyživovací povinnost, a to k rukám pečujícího rodiče (§ 910 a násl. OZ).²⁰³

Je-li dítě svěřeno do takzvané střídavé či společné výchovy (§ 907 OZ), je situace poněkud odlišná. Společná péče, jež v praxi není příliš využívána, znamená, že o dítě po rozvodu pečují oba rodiče společně. S tímto druhem péče musí rodiče souhlasit, nelze ji autoritativně bez jejich souhlasu nařídít. Pro dítě se z pohledu rodičovské odpovědnosti a jejího výkonu v podstatě nic nemění.

Jinak je tomu ovšem v případě střídavé péče, která může mít mnoho podob. V praxi je mnohdy obtížné dosáhnout rovnoměrného stavu při péči o dítě v případě, že se rodiče rozejdou. Ne ojediněle se stává, že výkon povinností a práv k dítěti je přesunut na jednoho z nich, a to navzdory vůli druhého rodiče. K této situaci zpravidla dochází, je-li dítě svěřeno do výlučné péče jednoho rodiče. Ten pak vykonává většinu povinností a práv, která jsou obsahem rodičovské odpovědnosti. Zde je na místě zdůraznit, že svěřením dítěte do výlučné péče rodiče nedochází k omezení samotné rodičovské odpovědnosti, a to ani jejího nositelství, ani výkonu.²⁰⁴ Rozdíl je pouze ve faktickém výkonu těchto povinností

²⁰³ SCHÖN, Monika. *Rodičovská odpovědnost*. Brno, 2015. Disertační práce. Masarykova univerzita. Právnická fakulta, s. 88–92; obdobně též WESTPHALOVÁ, Lenka, HRUŠÁKOVÁ, Milana In HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESTPHALOVÁ, Lenka a kol. *Občanský zákoník: komentář, II. Rodinné právo (§ 655–975)*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1013–1208.

²⁰⁴ HRUŠÁKOVÁ, Milana, WESTPHALOVÁ, Lenka in HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESTPHALOVÁ, Lenka a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1019.

a práv, neboť tento druhý rodič je může realizovat zpravidla pouze, má-li dítě u sebe v rámci osobního styku s dítětem dle § 888 OZ.

Rozhodnutím soudu o péči o nezletilé dítě – tzn. rozhodnutím o tom, zda dítě bude svěřeno do výlučné péče jednoho z rodičů dle § 906 OZ, dochází navzdory ústavně zaručenému právu na péči o dítě každým z rodičů k faktickému omezení práva jednoho rodiče. Proto je zapotřebí vždy pečlivě posuzovat kritéria svěřením dítěte do péče tak, aby došlo k co nejmenšímu zásahu do práv rodiče, a dojde-li k němu, tento zásah musí být vždy ráděně odůvodněn. Je otázkou, zda je takto postupováno vždy. V soudní praxi je např. velmi běžně praktikovaná tendence svěřovat dítě po rozvodu rodičů do výlučné péče matky raději, než do výlučné péče otce. Otázkou je, zda je tento stav v souladu s nejlepším zájmem nezletilého dítěte, anebo právě naopak. Např. Hrušáková uvádí, že obecně je dán zájem dítěte na tom, aby rozvodem nepřicházelo o jednoho z rodičů.²⁰⁵ K tomu nicméně zpravidla v praxi dochází. Je však třeba si uvědomit, proč ke stavu, kdy je dítě v praxi svěřováno především do péče matky, dochází. Mnohdy je tomu tak z důvodu útlého věku dítěte, jindy pro nezáměrem otce atd. Pouhé zhodnocení stavu rozhodovací praxe soudů na základě statistických čísel by nepřineslo legitimní výsledky. Při každém rozhodování o svěřením dítěte do péče je především potřeba brát ohled na zájem dítěte a tento vždy respektovat. Právo obou rodičů dítě vychovávat a pečovat o něj není realizováno rovnou měrou pouze v případě, že je dítě svěřeno do střídavé neb společné péče. Je třeba si uvědomit, že s věkem dítěte je osobní péče o dítě čím dál tím menší. S přibývajícím věkem dítěte roste podíl času, kdy se o dítě dočasně starají a pečují o ně i jiné osoby (zejména je tento okamžik spojen s nástupem do mateřské školy, poté do školy, navštěvování zájmových aktivit a kroužků atd.). V praxi je tedy důležité si uvědomit, že nejde o to, jaká forma svěřením do péče je zvolena, ale jak je zaručeno rodičům jejich právo na péči o dítě. Je pak nerozhodné, zda je dítě svěřeno do výlučné péče jednoho z rodičů a druhý rodič má s dítětem široký osobní styk nebo je dítě svěřeno do střídavé péče. V praktické rovině jde pouze o rozdíl v otázkách výživného, kdy v případě svěřením do střídavé péče je výživné stanoveno oběma rodičům, naproti tomu v případě svěřením do výlučné péče jednoho z rodičů je výživné stanoveno pouze ve vztahu k rodiči, který dítě do péče svěřeno nemá. Z našich praktických zkušeností víme, že právě otázka rozhodování o výživném je jednou z okolností, proč někteří z rodičů nesouhlasí se střídavou péčí a naopak proč na ní někteří rodiče zbytečně trvají. Bylo by vhodné změnit rozhodovací praxi tak, aby v případě rozhodování o svěřením do péče jednomu z rodičů bylo reflektováno právo druhého z rodičů na péči o dítě, které by se projevilo v široké úpravě styku

²⁰⁵ HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství: komentář*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 95.

s dítětem, kdy by se tato široká míra styku projevila i v otázkách výše výživného a soudy by tedy důsledně aplikovaly na tyto případy poslední větu druhého odstavce § 913 OZ.²⁰⁶

Soud by měl vždy upravit poměry dítěte dle okolností individuálních pro daný případ v souladu s jeho nejlepším zájmem. **Forma péče – výlučná, střídavá nebo společná – jsou si totiž rovnocenné a žádná z nich nemá obecně přednost.**

Rozhodování soudu o péči o dítě probíhá zřídka bez střetu názorů rodičů a často bývá provázeno silnými emocemi. Do konfliktu se při rozhodování o péči o dítě nedostává pouze právo jednoho rodiče na péči a výchovu dítěte s právem druhého rodiče na totéž, ale také právo dítěte, resp. zájem dítěte. Ten může převážit nad zájmem rodičů.²⁰⁷ Jedním z prvořadých zájmů dítěte je vyrůstat ve funkční rodině.²⁰⁸ Dítě má právo žít se svými rodiči, pokud je to možné, nebýt od nich bezdůvodně odděleno, a právo na pravidelný kontakt s nimi. Institut rodičovské odpovědnosti by pak měl tuto rovnováhu v soukromoprávních poměrech chránit a vytvářet,²⁰⁹ a dozajista k dosažení tohoto účelu poskytuje potřebné nástroje. Otázkou je, zda jsou v praxi také využívány a pokud ano, zda jsou využívány v celé své šíři a ku prospěchu dítěte.

Pokud bychom se měli zabývat pouze čistě právem rodičů na péči a výchovu dítěte po jejich rozvodu či odloučení, pak se bez dalšího zdá být spravedlivé rozdělit výkon těchto práv (a to např. rozdělit jejich uplatňování časově) přesně na polovinu mezi oba dva rodiče. Tomuto modelu odpovídá na první pohled svěření do střídavé péče. Při rozhodování o svěření dítěte do péče je však nezbytné přihlédnout k dalšímu faktoru, kterým je zájem dítěte, tedy to, co je pro něj nejlepší, což nemusí nutně vždy znamenat střídání svého pobytu u obou rodičů.

Vedle výlučné péče (dříve výchovy v užším smyslu) je společná a střídavá péče v naší právní úpravě zakotvena bezmála 20 let.²¹⁰ Právní úprava nikdy neupřednostňovala žádnou z existujících forem péče o dítě, v praxi se nicméně děti primárně svěřovaly matce, a jiné možnosti se zvažovaly až v případě překážek pro výchovu dítěte na její straně. V současné době je podle neoficiální statistiky ve střídavé péči 5 % dětí, ve společné péči 5 % dětí, v péči otce 5 % dětí, a v péči

²⁰⁶ Je třeba přihlédnout k tomu, že **povinný o oprávněného osobně pečuje, a k míře, v jaké tak činí;** přihlédne se popřípadě i k péči o rodinnou domácnost.

²⁰⁷ Viz nálezn Ústavního soudu ČR ze dne 20. 8. 2004, sp. zn. III. ÚS 459/2003.

²⁰⁸ ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina In WAGNEROVÁ, Eliška, ŠIMÍČEK, Vojtěch, LANGÁŠEK, Tomáš, POSPÍŠIL, Ivo a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 667.

²⁰⁹ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 72.

²¹⁰ Výslovně byla zakotvena až tzv. velkou novelou zákona o rodině v roce 1998.

matky 85 % dětí.²¹¹ Otázka střídavé péče ve vazbě na rovná práva rodičů při péči o dítě (zejména ve vazbě na porozvodovou úpravu) je v posledních letech diskutována jak laickou, tak i odbornou veřejností. K této diskusi přispěly také poslední nálezy Ústavního soudu ČR,²¹² které vyvolaly rozruch nejen v odborných kruzích.

V uvedených nálezech Ústavní soud např. vyslovil, že pokud jde o úpravu poměrů nezletilého dítěte, svěřením dítěte do střídavé péče obou rodičů by mělo být pravidlem, zatímco jiné řešení by mělo být jen výjimkou, vyžadující řádné odůvodnění.²¹³ V tomto konkrétním případě oba rodiče v minulosti řádným způsobem zajišťovali péči o nezletilé dítě po stránce citové, rozumové i mravní, o nezletilé dítě bylo vždy vzorně postaráno i z hlediska materiálního a nezletilé dítě mělo silný citový vztah k oběma rodičům. Soud pak dospěl k závěru, že je v zájmu nezletilého dítěte svěřit je do střídavé péče obou rodičů, a to s ohledem na jeho silný citový vztah k nim, který by měl být dle názoru soudu udržován i poté, co se rodiče rozešli. Ústavní soud dále zdůraznil, že střídavou péčí je nejen dostatečně akcentován zájem nezletilé, který musí být vždy prioritním hlediskem, ale je zohledněno i právo obou rodičů pečovat o své dítě, jež je garantováno čl. 32 odst. 4 LZPS a které musí být při rozhodování o úpravě styku dítěte s jeho rodiči rovněž vzato v úvahu.

Další nálezy²¹⁴ tento názor potvrdil, a zašel ještě dál, když v něm Ústavní soud prohlásil, že „zájem dítěte je, aby bylo především v péči obou rodičů, kde každý z nich poskytuje dítěti láskyplnou péči a každý svým dílem přispívá k osobnostnímu vývoji dítěte“.²¹⁵ Dále Ústavní soud v tomto nálezu vyslovil, že *je-li svěřením dítěte do péče každé z posuzovaných osob v jeho nejlepším zájmu, pak je zpravidla v jeho nejlepším zájmu svěřením do péče všech těchto osob současně, neboť jen takto jsou zajištěny podmínky pro všestranný rozvoj dítěte a jen takovým postupem lze minimalizovat zásah do rodinného života dítěte i o jeho svěřením do péče usilujících osob.* Východiskem by tedy měla být buď střídavá péče, anebo péče společná.

Ústavní soud při rozhodování o svěřením dítěte do péče přikládá značnou váhu postoji zákonodárce, jenž dle jeho názoru nejlépe odráží názory občanů České

²¹¹ KOVÁŘOVÁ, Daniela. Střídavá péče jako noční můra. *Rodinné listy*. 2014, roč. 14, č. 9, s. 1–3.

²¹² Ačkoli soudní rozhodnutí nejsou v české právní doktríně obecně uznávány jako pramen práva, závaznost nálezů Ústavního soudu ČR je zvláštní kategorií. Z čl. 89 odst. 2 Ústavy vyplývá obecným soudům povinnost rozhodovat v souladu s právním názorem vysloveným Ústavním soudem v jeho nálezech. K tomu blíže viz MELZER, Filip. *Metodologie nalézání práva*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 20.

²¹³ Nález Ústavního soudu ze dne 30. 4. 2014 sp. zn. I ÚS 1506/13.

²¹⁴ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 26. 5. 2014, sp. zn. I ÚS 2482/2013.

²¹⁵ Oba uvedené nálezy byly vydány I. senátem Ústavního soudu ČR ve složení Kateřiny Šimáčkové, Ivany Janů a Ludvíka Davida.

republiky. Dle citovaného nálezu (daný případ byl částečně posuzován za účinnosti zákona o rodině) zákonodárce svou vůli vyjádřil novelou zákona o rodině, který vložil do zákona o rodině nový § 26 odst. 2, jenž zní: „*Jsou-li oba rodiče způsobilí dítě vychovávat a mají-li o výchovu zájem, může soud svěřit dítě do společné, popřípadě střídavé výchovy obou rodičů, je-li to v zájmu dítěte a budou-li tak lépe zajištěny jeho potřeby*“. Z toho dle názoru Ústavního soudu plyne, že pokud jsou oba rodiče způsobilí dítě vychovávat, pokud oba mají o jeho výchovu zájem (§ 26 odst. 2 ZOR) a pokud oba dbali kromě řádné péče o jeho výchovu po stránce citové, rozumové a mravní (§ 26 odst. 5 ZOR), svěřením dítěte do střídavé péče by mělo být pravidlem, zatímco jiné řešení je výjimkou, která vyžaduje prokázání, proč je v zájmu dítěte jiné řešení.

Tato výše zmíněná novela zákona o rodině dle názoru Ústavního soudu zjevně odráží posun ve vnímání role otce a matky při výchově dětí, zvýšené zapojení otců do péče o dítě i v jeho nejmladším věku, vzrůstající počet mužů odcházejících s dětmi na rodičovskou dovolenou a snahu umožnit „dvoukariérní“ manželství. Řečeno jinak, péče o dítě již nutně není výhradně ani převážně v rukou matky, čemuž musí odpovídat i řešení situace, kdy se manželství (vztah rodičů) rozpadne a je nezbytné zajistit následnou výchovu nezletilých dětí. Pro úplnost Ústavní soud doplňuje, že nová právní úprava výkonu rodičovské odpovědnosti po rozvodu manželství zakotvená v § 907 OZ, který v mezidobí od vynesení rozsudků obecných soudů v projednávané věci nabyl účinnosti, na těchto principech nic nemění.

Výše uvedené nálezy Ústavního soudu tak lze označit v rovině teoretické (a to pouze v této, když v rozhodovací praxi obecných soudů se jejich záměr zatím příliš neprojevuje) za revoluční, ale nikoli správné (viz výklad výše), neboť nabádají k upřednostňování střídavé (případně společné) péče nad výlučnou péčí jednoho z rodičů. Dle Ústavního soudu by měla být střídavá péče přímo presumována. Postoj, který byl těmito nálezy Ústavním soudem zaujat, je diametrálně odlišný od dřívějšího nazírání na střídavou péči. Ta byla před rokem 1998 v rozporu s požadavkem psychologů na stálé výchovné prostředí dítěte. I poté však střídavá péče nebyla považována za obecný model porozvodového uspořádání a muselo být vždy pečlivě odůvodněno, proč byla v daném případě pro dítě nejvhodnější.²¹⁶

S uvedenými závěry Ústavního soudu se však neztotožňujeme. Na ustanovení § 907 OZ se nesmí nahlížet tak, že by byla preferována střídavá péče rodičů, a to ani v kontextu s čl. 32 odst. 4 LZPS, neboť ani z jeho zákonného znění to nevyplývá.

²¹⁶ HRUŠÁKOVÁ, Milana, WESTPHALOVÁ, Lenka in HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESTPHALOVÁ, Lenka a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo* (§ 655–975). *Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1019

Teze Ústavního soudu, že zájem dítěte je, aby bylo především v péči obou rodičů, je bezesporu správná. Jak již však bylo uvedeno, tohoto účelu a cíle lze dosáhnout i jinými prostředky, nežli střídavou péčí (např. formou úpravy širokého styku s dítětem).

I přes názor Ústavního soudu se tímto postupem dle našeho názoru neminimalizuje zásah do rodinného života dítěte, ale pouze zásah do rodinného života osob usilujících o jeho svěřením do své péče. Přitom právě zájem dítěte jako osoby, kterou je nutno chránit, by měl být brán v potaz nejvíce.²¹⁷ Realizace střídavé péče nesmí být na úkor zájmu dítěte ve prospěch zájmu rodičů.

Mnoho odborníků se s názorem prezentovaným Ústavním soudem²¹⁸ neztotožnilo s odkazem na stálost výchovného prostředí, která je střídavou péčí narušena. Stálost výchovného prostředí pro děti je důležitou hodnotou, kterou je třeba chránit. Při zvažování možnosti svěřením dítěte do střídavé péče je třeba poměřovat tuto hodnotu se zájmy rodiče na stejný styk s dětmi, jako je u rodiče druhého.²¹⁹ K uchýlení se ke střídavé péči by tak mělo dojít až po pečlivém zvážení všech individuálních kritérií daného případu, a to i přes to, že výlučnou péčí jednoho rodiče mohou být práva druhého rodiče na výchovu a péči o dítě dle čl. 32 odst. 4 LZPS fakticky omezena. Společnost by si v této situaci měla uvědomit, že to nejsou práva rodiče, která musí být prosazena za každou cenu, ale především zájem dítěte, který by měl být upřednostněn.

Pokud jsou naplněny všechny předpoklady pro střídavou péči, můžeme říci, že rodiče budou mít v této situaci nejrovnější postavení, co se týče jejich času tráveného s dítětem. Na rozsah jejich rodičovské odpovědnosti však rozhodnutí o střídavé péči mít vliv nebude.

Není-li však střídavá péče v zájmu dítěte, pak musí soud zvolit, kterému z rodičů svěří dítě do výlučné péče, ačkoli výchovné prostředí je u obou rodičů stejně dobré. Soud bude poměřovat zájmy obou rodičů, přičemž bude limitován zájmem dítěte. Pomocť mu může *princip proporcionality*, neboli poměřování právních principů,²²⁰ který lze aplikovat pro zhodnocení závažnosti zájmů jednotlivých osob. Dle tohoto principu může k omezení základních práv a svobod dojít v případě jejich kolize. V daném případě se do střetu dostává právo jednoho rodiče na péči a výchovu dítěte s právem druhého rodiče na péči a výchovu dítěte a střetem práva na péči obou rodičů. Při posouzení možnosti omezení jednoho

²¹⁷ viz náleží Ústavního soudu ČR ze dne 20. 8. 2004, sp. zn. III. ÚS 459/2003.

²¹⁸ Srov. např. i dissent ústavního soudce Ludvíka Davida k náleží Ústavního soudu ČR ze dne 30. 4. 2014 sp. zn. I ÚS 1506/2013, dostupné na <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=84221&pos=1&cnt=2&typ=result>.

²¹⁹ Náleží Ústavního soudu ČR ze dne 25. 9. 2014, sp. zn. I. ÚS 3216/2013.

²²⁰ Blíže k principu proporcionality viz MELZER, Filip. *Metodologie nalézání práva*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 61.

z těchto práv je nutno vzít v úvahu kritérium vhodnosti, potřebnosti a porovnání závažnosti.²²¹ Mezi rodiči navzájem je pak třeba vždy individuálně zhodnotit všechny individuální okolnosti, aby bylo možné určit, čí zájem převažuje.

V každém jednotlivém případě by mělo dojít jen k takovému omezení základního práva, které je nutné a spravedlivě požadovatelné tak, aby byl ještě naplněn účel omezení. Jinak řečeno po identifikaci účelu, pro který má být základní právo omezováno, je třeba zkoumat, zda jde o omezení vhodné, a nutné k tomu, aby byl dosažen potřebný cíl. Potřebnost zásahu předpokládá, že k dispozici není žádný mírnější, a přitom stejně vhodný, prostředek.²²² Při svěřeni dítěte do péče jednoho z rodičů by měl soud, pokud možnost s ohledem na zájem dítěte, určit co nejširší rozsah styku druhého rodiče s dítětem (nejsou-li rodiče schopni se domluvit sami), aby došlo k co nejmenšímu zásahu do faktického výkonu jeho rodičovské odpovědnosti.

Zde by měla být zdůrazněna skutečnost, že střídavá péče a výlučná péče jednoho rodiče s širokým stykem druhého z rodičů se velmi často překrývá a rozdíl mezi těmito modely péče o nezletilého je pak už jen v poskytování výživného. To je v případě střídavé péče totiž stanoveno oběma rodičům (a z tohoto důvodu někteří rodiče trvají „zuby nehty“ na své výlučné péči). Je nutné si nicméně uvědomit, že i při stanovení výše výživného v případě výlučné péče by soud měl v souladu s § 913 OZ přihlídnout k tomu, že povinný o oprávněného osobně pečuje a k míře, v které tak činí (zde je „péče“ dle našeho názoru nutno vykládat v užším smyslu, tedy ne jako model výchovy, ale jako její faktický osobní výkon). Při stanovení širšího styku se neuplatní stará judikatura dopadající na krátkodobé pobyty u druhého rodiče (roz. jedenkrát za 14 dní o víkendu),²²³ dle které krátkodobý pobyt nezletilého dítěte u rodiče, jemuž nebylo svěřeno do péče, nemá vliv na výši výživného, ale výživné stanovit nepečujícímu rodiči v menší výši v závislosti na četnost jeho styku s dítětem.

V případě rozhodování o péči o dítě je tedy nutné, aby soud vždy vzal v úvahu individuálnost vztahů v konkrétní rodině (vztahy rodičů navzájem, vztahy rodičů k dětem a dětí k rodičům, a stejně tak vztahy mezi sourozenci, bez ohledu na to, zda jsou sourozenci vlastní či nevlastní), zohlednil právo obou rodičů na péči o dítě a práva dítěte na péči od obou rodičů, a především soulad práva rodičů na péči o dítě s nejlepším zájmem dítěte.

Zájem dítěte by měl být vůdčí zásadou, v jejíchž mezích bude právo rodiče na péči o dítě aplikováno. Zájem dítěte bude vždy stát nad zájmem rodičů. Toho by si měl být soud při rozhodování o péči vždy vědom.

²²¹ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 12. 10. 1994, sp. zn. Pl. ÚS 4/1994.

²²² Nález Ústavního soudu ČR ze dne 16. 12. 2010 sp. zn. I. ÚS 2451/2010.

²²³ Rozhodnutí Městského soudu v Praze z 10. 1. 1968, sp. zn. 6 Co 676/67, publikované pod R 76/1968.

Z hlediska rozhodování o péči je závěrem třeba zdůraznit, že nelze žádnou z forem péče o dítě, roz. výlučná péče jednoho z rodičů, střídavá péče, společná péče nebo péče třetí osoby, jakkoli nadřazovat či podřazovat. Všechny formy péče o dítě jsou si rovny a obecně nemá žádná z nich přednost před jinou. Soud musí v konkrétním případě vybrat tu z forem péče, která bude nejlépe odpovídat konkrétní situaci konkrétního dítěte v konkrétní rodině.

Individuálnost vztahů zdůraznil Ústavní soud také ve svých pozdějších rozhodnutích, když poukázal na nepochopení závěrů jeho judikatury vyplývající z výše citovaných nálezů a na snahy je nepřipustně paušalizovat a zobecňovat na úkor jedinečnosti každého individuálního případu a v nich zkoumaného zájmu a potřeb nezletilého dítěte, o jehož péči je rozhodováno. Ústavní soud k tomu poznamenal, že v případě soudních rozhodnutí v tak individualizovaných věcech, jakými jsou spory o úpravu výchovných poměrů nezletilých dětí, lze stěží hovořit o precedenční závaznosti jejich závěrů, a stěží je možné vymezit obecná kritéria, jejichž naplnění pak vždy, bez ohledu na konkrétní okolnosti projednávaného případu, nutně musí vést k uložení vybraného výchovného opatření. Ke své předchozí judikatuře Ústavní soud uvádí: „Z některých předchozích nálezů Ústavního soudu sice vyplývá, že střídavá péče by měla být pravidlem, ovšem jen za předpokladu, že jsou splněny veškeré zákonné podmínky.“²²⁴ Tímto Ústavní soud omezuje případy, na něž by aplikoval model střídavé péče dle svých předchozích výše citovaných nálezů, kterou tak benevolentně nadřazoval nad jiné modely péče o dítě.

Náhled na střídavou péči se v judikatuře postupně vyvinul v její silnou podporu, což u laické veřejnosti může vzbuzovat dojem jejího upřednostňování před jinými formami péče. Tyto tendence v judikatuře lze přisuzovat celkové změně společnosti a vnímání rolí rodičů při péči o dítě. Vnímání role otce a matky co do výkonu péče o dítě se pomalu dostává ve vnímání společnosti i praktickém každodenním výkonu péče na stejnou úroveň, což dokazuje např. zvyšující se počet otců na rodičovské dovolené. Judikatura tak v tomto směru zdůrazňuje rovné postavení rodičů při výchově a péči o dítě a v porovnání se stavem dřívejším došlo, zejména v praktické rovině a vnímání společnosti, k výraznému posunu.

Na závěr lze tedy uvést, že práva rodičů, ať už rozvedených nebo spolu neživících, k jejich dítěti, jsou bez dalšího²²⁵ stejná, ale rodič, který nemá dítě ve své péči, a nemá stanovený široký styk s dítětem, pak fakticky svá práva k dítěti nevykonává příliš často. Dle našeho názoru je nicméně faktická absolutní rov-

²²⁴ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 9. 12. 2014 sp. zn. II. ÚS 2224/2014, obdobně srov. např. usnesení Ústavního soudu ze dne 5. 5. 2015, sp. zn. II. ÚS 107/2015.

²²⁵ Práva rodičů k dětem, která jsou součástí rodičovské odpovědnosti, lze dle OZ omezit, anebo omezit její výkon, případně pozastavit výkon rodičovské odpovědnosti, anebo lze rodiče rodičovské odpovědnosti zbavit. K tomu blíže § 865 a násl. OZ.

nost rodičů v bezprostředním faktickém výkonu jejich práv k dítěti v této situaci nemožná.

V případě rozchodu rodičů a rozpadu rodinné domácnosti tak zřejmě neexistuje řešení, které by zachovalo vztahy v rodině takové, jaké byly předtím. K tomu je nutné poukázat na specifickou společenských vztahů v rodině. Jak zdůraznil Ústavní soud ve výše citovaných nálezech, jedná se o velmi citlivé vztahy mezi rodiči a dětmi, do nichž by ze strany státních orgánů mělo být zasahováno co nejméně, což vyplývá jak z povahy těchto rodinných vztahů, tak z povahy samotné státní moci. Jakkoli může být soud veden při úpravě péče o děti a styku rodičů s dětmi těmi nejlepšími úmysly, není v jeho silách, aby vytvořil dítěti zcela harmonické výchovné prostředí, které se odvíjí vždy primárně od vztahů mezi rodiči. Této své odpovědnosti by si měli být rodiče vědomi především a tomu také přizpůsobit své vzájemné vztahy při hledání kompromisního řešení při utváření výchovného prostředí svého dítěte.

Mnozí rodiče se domnívají, že nedosáhnou-li na střídavou péči, ztrácí tím svá práva k dítěti a jsou určitým způsobem zkráceni na svém právu zaručeném LZPS na výchovu a péči o dítě. Tak tomu ovšem není. Dokonce při široce nastavené úpravě styku rodiče s dítětem, které je svěřeno do péče druhého z rodičů, není mezi tímto modelem a modelem střídavé péče patrný téměř žádný rozdíl. Model péče o dítě vybraný soudem tak není až tak rozhodný, jako samotný výkon práv k dítěti realizovaný fakticky, a i v situaci, kdy je dítě svěřeno do péče jednoho z rodičů, může být naplněno právo rodiče dle čl. 32 odst. 4 LZPS na výchovu a péči o dítě.

3.5.3. Výkon rodičovské odpovědnosti rodiči, kteří nežijí společně

Obdobně jako v případě rozvodu manželství je postupováno ve vztahu k rodičům nezletilého a nesvéprávného dítěte, kteří spolu nežijí. Není přitom rozhodné, zda jsou rodiče manželé či nikoliv, nýbrž to, zda spolu rodiče žijí a jsou schopni a ochotni se na péči o dítě dohodnout. Taková dohoda nevyžaduje schválení soudu. Pokud se rodiče nedohodli na úpravě péče o jejich dítě, rozhodne o péči i bez návrhu soud (§ 908 OZ), postupuje přitom analogicky, jako by šlo o výkon rodičovské odpovědnosti při zániku manželství z důvodu jeho rozvodu.²²⁶

²²⁶ Obdobně též WESTPHALOVÁ, Lenka, HRUŠÁKOVÁ, Milana In HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESTPHALOVÁ, Lenka a kol. *Občanský zákoník: komentář, II. Rodinné právo (§ 655–975)*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1013–1208; HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESTPHALOVÁ, Lenka a kol. *Rodinné právo*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 201–203.